

singuli Judæi solvere singulis annis in templum jussi sunt, hoc, inquit, dabit omnis, qui transit ad nomen, dimidium sicii mensuram templi. Sicius viginti obolos habet. Media pars sicii offerretur domino. Et quidem pondus, et pretium rectè convenit: nam, ut diximus, tetradrachmum, id est, quatuor drachmæ sicium efficiant; unde sequitur didrachmum, id est, duas drachmas dimidium sicii effecisse, quod singuli Judæi majores viginti singulis annis pendere jubentur. Ex eo autem Exodi loco Lyranus opinio à multis jam refutata habet. Putat enim didrachmum solidum fuisse Gallicum, id est, duodecim, ut ipse vocat, parvos Turonicos; cum Moyses dicat sicium viginti obolos habuisse; constat autem obolum unum idem fuisse, atque solidum Gallicum. Nam, ut diximus, ex ipso pondere certum est francum unum, unum sicium pependisse, sicut quatuor Hispanica regalia, et francum viginti solidos, sicut sicium viginti obolos habere. Itaque didrachmum, quod Lyranus unum tantum solidum habuisse putat, decem solidos habebat. Plura de hac re non dicimus, quia multi de eâ auctores copiosè diligerent tractaverunt; tantum præfatum pecunie ad usum nostri temporis accommodavimus. Quod idè dicimus, ut ne quis miretur, si apud alios legerit didrachmum septem solidos, apud nos decem habere. Tunc enim Hispanicum regale, quæ drachma argenti est; tribus solidis eam semisse æstimatur, nunc æstimatur quinque. Chrysostomus verò, Euthymius, et Theophylactus existimant hoc fuisse tributum, quod Judæi jussi sunt Domino dare Numerorum 5, 46, 47, propter eos primogenitos, quibus ceteræ tribus Leviticam excedebant. Quod ne probabile quidem est. Illud enim tributum non nisi semel, et non nisi à primogenitis, et non nisi à ducentis septuaginta tribus solutum est, quibus tunc inventæ sunt reliquæ tribus Levitarum tribum superare. Itaque multò verior est Hieronymi et Bedæ sententia, qui existimant hoc vectigal illud esse, quod Augustus Judæis imposuit, cum jussit, ut universos orbis describeretur, Lucæ 2, 1, verosimilis ejus rei conjectura est, quod Vespasianus expugnatis postea Hierosolymis tantum Judæis tribui imponerit, quantum ante templo solvebant, ut Josephus, libro 7 de Bello Judaico, c. 26, auctor est. et est credibile Vespasianum illud ipsum tributum, quod Augustus imperaverat, et à quo sese Judæi rebellando exemerant, illis ubiqueque, ut ait Josephus, terrarum essent, repositisse. Atque hoc fortassè dicere Hieronymus voluit Christum illud solvisse tributum, quod Judæi templo solvebant, quasi non Cæsari, sed patri suo solverit.

VERS. 25. — ETIAM. Respondet Petrus affirmanter, antequam consulat Christum. Unde colligitur, aut metu eum ita respondisse, ne si negare, aut dubitare videretur, publicanos offenderet, quasi Christus ex eorum numero esset, qui, ut postea accusatus est, negabant tributum dari Cæsari, aut quia de Christi voluntate non dubitabat, aut quia sciebat Christum aliis annis solitum solvere, quod multò est probabilius.

Cum enim publicani interrogant, magister vester non solvit didrachma? sensus est, non solet solvere? est enim verbum non actionem, sed consuetudinem significans, qualis in Scripturâ multa notavimus. Unum satis erit exemplum Joannis 4, 9: Non cointerit Judæi Samaritanis, id est, non solet uti. Petrus autem respondet etiam, confirmans Christum solitum solvere. Cur ergo evang. listæ hujus tantum anni solutionis meminerunt? ut miraculum, quod propter solutionem factum est, exponerent.

REGES TERRÆ. Quod Christus Petrum prævenit, ejusque cogitationem novit, magnum per seipsum miraculum fuit. Videtur autem Christus non convenienter Petrum interrogare: Reges terræ à quibus accipiunt tributum, vel censum, à filiis, an ab alienis? quia videtur indicare, aut se terreni regis esse filium, et quidem Cæsaris, siquidem eâ ratione probare vult se non debere Cæsari solvere tributum; aut tributum illud non Cæsari, sed Deo, cujus ipse filius erit, datum fuisse. Respondeo eum à minori ad majus argumentari, ut D. Chrysostomus annotavit, quasi dicit: Si filii Regis terreni illi tributum non debent; ego qui Dei regis Regum filius sum, nulli regi debeo. Potuit etiam alludere ad originem illius tributi, quod petebatur, que, ut diximus, ea fuit, ut templo, id est, Deo solveretur, quemadmodum Hieronymus, et Theophylactus existimant. Disputant nonnulli, an revera Christus, tanquam homo, tributum deberet: Respondent debuisse, quia D. Paulus testatur illum per omnia nobis, excepto peccato, similem factum fuisse, et hoc loco, non tanquam hominem, sed tanquam Deum argumentari se à tributo liberum esse. Id, an dici possit, doctiores viderint; ego quidem non dixerim. Objici potest, quòd Christus non de se tantum, sed etiam de Petro loqui videatur, et quòd dicat plurali numero liberos esse filios, et quòd paulò post addat: ut autem non scandalizemus eos. Priori ratione non moveor, quia certum est Christum de se, tanquam de naturali Dei filio, locutum esse; qualis Petrus non erat. Itaque non potuit eum filiorum nomine comprehendere; sed locutus pluraliter est, quia de omnibus generaliter regum filios loquebatur. Secundà magis moveor, quare videtur mihi Christus significare voluisse nec se, nec discipulos suos tributum debere; se, quia filius Dei erat; discipulos suos, quia ipsius familiares, et domestici censebantur. Et non solum regum filii; sed eorum etiam domestici à tributi liberi sunt. Quod autem quidam disputant, utrum omnes Christiani, quia filii adoptione Dei, aut quia quodammodo Christi familiares sunt, tributi soluti sint, ne locum quidem ullum dubitationis habere puto. Nam etsi Christiani adoptione filii sui Dei, Christique nomen gerunt, tamen ejus domestici, ut apostoli non sunt; et D. Paulus ad Roman. 15, 7, Christianos jubet suum cuique reddere, cui honorem, honorem; cui tributum, tributum. Neque D. Augustinus, qui in eam sententiam citari sol-1, lib. 1 Quæst. evangelicarum, c. 25, ita sensit. Majore probabilitate potuissent Hieron. alle-
gare, qui ita ad hunc locum scripsit: *Ille vero nobis*

et crucem sustinuit, et tributa reddidit; nos pro illius honore tributa non reddimus, et quasi filii regis à vectigalibus immunes sumus. Sed aut allegoricè loquitur, quòd tributum, ut ante solebamus, diabolo non solvamus; aut de solis agit Ecclesiasticis, qui ipsius tempore Christianis jam imperatoribus à vectigalibus immunes erant.

VERS. 27. — UT AUTEM NON SCANDALIZEMUS EOS. Non fuisse datum sed acceptum, ut theologi vocant, scandalum, sed id ipsum, cum facile posset, vitare voluit. Itaque, quod theologi vulgò dicunt scandalum datum, non acceptum esse vitandum, non est pro certà ac perpetuâ regula accipiendum. Nam et Christus hoc loco, D. Paulus ad Rom. 14, 21, et 4 ad Cor. 8, 13, etiam scandalum acceptum fugiendum putaverunt; cum idem Christus, supra, c. 15, 14, vitare noluerit, sed contemnendum putaverit: Simile, inquit, illos, cæci sunt, et duces cæcorum; quemadmodum Chrysostomus, et Euthymius annotarunt. Idem respondit id Christum pro ratione temporis, et aliarum circumstantiarum fecisse. Illic enim gloria Dei postulabat, ut propter Pharisæorum scandalum à docendâ veritate non desisteret; eadem gloria hic postulabat ut, cum facile posset solvere tributum, publicanos non offenderet, et malevolis Judæis criminandi occasionem non daret. Nam et cum semper tributum solvisset, tamen accusatus est postea, quòd tributa Cæsari solvere prohiberet, Lucæ, 23, 2. Idemque nobis faciendum esse movent.

ET EUM PISCEM, QUI PRIMUS ASCENDERIT. Magnum hoc fuisse miraculum certum est; sed meritò Hieronymus dubitat, in quâ re fuerit; utrum in eo, quòd sciverit Christus, quis esset ille piscis, qui in ore staterem haberet: an in eo, quòd sciverit illum primum omnium ascensurum esse: an quòd fecerit ipse, ut ille primus ascenderet; an quòd in eo, qui primus ascendit, staterem ipse solo verbo formaverit. Quod postremum mihi videtur probabilius, quia non solet pisces, si quando staterem, aut aliam pecuniam deglutiant, eam in ore habere, sed in ventre. Itaque ille piscis, si staterem illum ipse accepisset, non in ore, sed in ventre habuisset. Nam quod nonnulli dixerunt, quemadmodum Theophylactus recitat; staterem illum non pecuniam fuisse, sed margaritam, quam pisces habere solent, simile vero non est: quia nec margaritæ in ore, sed in ventre; nec in piscibus, qui rei capitant, sed in solis conchyliis, quæ urinatos à scopulis maris manibus avellant, reperiri solent.

STATEREM. Stater apud Græcos idem erat, atque sicius apud Judæos, eademque est Hebraica, et Graeci nominis origo; utrumque enim pondus significat.

CAPUT XVIII.

1. In illâ horâ accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes: Quis, putas, major est in regno caelorum?

2. Et advocans Jesus parvulum, statuit eum in medio eorum,

Itaque idem erat stater, et tetradrachmum, id est, duo didrachma; propterea jubet Christus pro se, et pro Petro staterem dari, quia unusquisque didrachmum, id est, dimidium sicii pendere debebat.

PNO. II, ET TE. Quare pro Petro potius, quam pro aliis apostolis dari tributum jusserit, solet hic disputari. Chrysostomus et Euthymius respondent tributum illud à solis primogenitis fuisse solvendum; Petrum autem primogenitum fuisse. Quæ opinio præterquam quòd versu præcedenti refutata est, ex eo etiam refutari potest, quòd inter alios etiam apostolos aliquos fuisse primogenitos credendum est. Melior est altera illa ratio, quam fidem auctores, et Hieronymus adferunt, propterea Christum pro se et Petro solvisse, quòd apostolorum caput esset. Scio hanc rationem nostris hæreticis non placere; sed multò profectò, quàm illa, quam ipsi adferunt, probabilior, idèò pro Petro solvisse Christum, quòd in ejus diversaretur domo. Nam cap. 8, 14, aperte probavimus Petrum in Capharnaum domum non habuisse. Alii existimant solum Petrum cum Christo tunc non fuisse, cum de aliiis discipulis mentio non fiat: aut propterea pro illo solvisse, quia illum tantum publicani adierant. Inepti verò hic hæretici sunt, qui hinc Romani Pontificis primatum reflant, et Ecclesie immunitatem tollunt, quòd Petrus tributum solverit. Nam istà quidem ratione nec Christus quidem Ecclesie caput esset: solvit enim tributum; at solvit, cum non deberet; nec Petrus, ut ante probavimus, debebat. Et non considerant Petrum, si nunc inter Christianos reges in vivis esset, Ecclesiamque gubernaret, solum non fuisse. Alia à veteribus auctoribus questio proponitur: quare Christus, cum loculos haberet, et mulieres religiose, quæ illum ex Judæa sequebantur, necessaria ei suppeditarent, non ex suis loculis, sed ex pisce tributum solvit? Ratio quam Hieronymus reddidit, noluisse Christum bona pauperum in tributum convertere, à paucis probata est. Nam, que in loculis erant, ad omnia necessaria mittebantur, et tributum solvere, quando ita Christus volebat, unum erat ex necessariis. Chrysostomus et Euthymius putant Christum ostendere voluisse se, etiam si tributum solveret, et terre et maris dominum esse, quandoquidem ex mari ipse tributum acciperet. Magis altera ratio, quam fidem reddunt, mihi placet: Ita Christum tributum solvere voluisse, ut nec publicanos offenderet, nec suum perderet privilegium, dum non ex suo, sed ex invento solveret. Quamquam ego veram suspicor esse rationem, quòd tunc alii discipuli, qui loculos gestabant, non adessent, et cum nollet publicanos offendere, ad solvendum tributum miraculum fecerit.

CHAPITRE XVIII.

1. En ce même temps, les disciples s'approchèrent de Jésus, et lui dirent: Qui pensez-vous qui est le plus grand dans le royaume des cieux?

2. Et Jésus appela un petit enfant, le mit au milieu d'eux,

5. Et dixit: Amen dico vobis, nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum.

4. Quicumque ergo humiliaverit se sicut parvulus iste, hic est major in regno cœlorum.

5. Et qui suscepit unum parvulum talem in nomine meo, me suscipit.

6. Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris.

7. Væ mundo à scandalis: necesse est enim ut veniant scandala: veritatem vœ homini illi, per quem scandalum venit.

8. Si autem manus tua, vel pes tuus scandalizat te, abscinde eum, et projice abs te: bonum tibi est ad vitam ingredi debilem vel claudum, quàm duas manus vel duos pedes habentem mitti in ignem æternum.

9. Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et projice abs te: bonum tibi est cum uno oculo in vitam intrare, quàm duos oculos habentem mitti in gehennam ignis.

10. Videte ne contematis unum ex his pusillis: dico enim vobis, quia angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris mei, qui in cœlis est.

11. Venit enim Filius hominis salvare quod perierat.

12. Quid vobis videtur? Si fuerint alicui centum oves, et erraverit una ex eis: nonne relinquit nonaginta novem in montibus, et vadit querere eam quæ erravit?

13. Et si contigerit ut inveniat eam, amen dico vobis, quia gaudet super eam, magis quàm super nonaginta novem quæ non erraverunt.

14. Sic non est voluntas atri Patrem vestrum, qui in cœlis est, ut pereat unus de pusillis istis.

15. Si autem peccaverit in te frater tuus, vade, et corripue eum inter te et ipsum solum: si te audierit, lucratus eris fratrem tuum.

16. Si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc unum vel duos, ut in ore duorum vel trium testimonium stet omne verbum.

17. Quòd si non audierit eos, dic Ecclesie: si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus.

18. Amen dico vobis, quæcumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in cœlo, et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in cœlo.

19. Iterum dico vobis, quia si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quæcumque petierint, fiet illis à Patre meo, qui in cœlis est.

20. Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.

21. Tunc accedens Petrus ad eum, dixit: Domine, quoties peccabit in me frater meus, et dimittam ei? usque septies?

22. Dicit illi Jesus: Non dico tibi: Usque septies, sed: Usque septuagies septies.

5. Et leur dit: Je vous dis en vérité que si vous ne vous convertissez, et si vous ne devenez comme de petits enfants, vous n'entrerez point dans le royaume des cieux.

4. Quiconque donc s'humiliera, comme cet enfant, celui-là sera le plus grand dans le royaume des cieux.

5. Et quiconque reçoit en mon nom un enfant comme celui-ci, c'est moi-même qu'il reçoit.

6. Mais celui qui scandalise un de ces petits qui croient en moi, il vaudrait mieux pour lui qu'on lui attachât au cou une meule de moulin, et qu'on le jetât au fond de la mer.

7. Malheur au monde, à cause des scandales: car c'est une nécessité qu'il arrive des scandales: mais malheur à l'homme par qui le scandale arrive.

8. Et si votre main ou votre pied vous est un sujet de scandale, coupez-les, et les jetez loin de vous: il vaut mieux pour vous que vous entriez dans la vie, n'ayant qu'un pied ou qu'une main, que d'en avoir deux, et être précipité dans le feu éternel.

9. Et si votre œil vous est un sujet de scandale, arrachez-le, et le jetez loin de vous: il vaut mieux pour vous que vous entriez dans la vie n'ayant qu'un œil, que d'en avoir deux, et être précipité dans le feu de l'enfer.

10. Prenez bien garde à ne mépriser aucun de ces petits, car je vous déclare que dans le ciel les anges voient sans cesse la face de mon Père qui est dans les cieux.

11. Car le Fils de l'homme est venu sauver ce qui était perdu.

12. Si un homme a cent brebis, et qu'une seule vienne à s'égarer, que pensez-vous qu'il fasse alors? ne laisse-t-il pas les quatre-vingt-dix-neuf sur les montagnes, pour aller chercher celle qui s'est égarée?

13. Et s'il arrive qu'il la trouve, je vous dis en vérité qu'elle lui cause elle seule plus de joie que les quatre-vingt-dix-neuf qui ne se sont point égarées.

14. Ainsi votre Père qui est dans les cieux ne veut pas qu'aucun de ces petits périsse.

15. Que si votre frère a péché contre vous, allez lui représenter sa faute en particulier entre vous et lui; s'il vous écoute, vous aurez gagné votre frère.

16. Mais s'il ne vous écoute pas, prenez encore avec vous une ou deux personnes, afin que tout soit confirmé par l'autorité de deux ou trois témoins.

17. Que s'il ne les écoute pas, dites-le à l'Eglise; et s'il n'écoute pas l'Eglise, qu'il vous soit comme un païen et un publicain.

18. Je vous le dis en vérité, tout ce que vous lierez sur la terre, sera lié dans le ciel: et tout ce que vous délierez sur la terre, sera délié dans le ciel.

19. Je vous dis encore, que si deux d'entre vous s'unissent ensemble sur la terre, quelque chose qu'ils demandent, elle leur sera accordée par mon Père qui est dans les cieux.

20. Car en quelque lieu que se trouvent deux ou trois personnes assemblées en mon nom, je m'y trouve au milieu d'eux.

21. Alors Pierre s'approchant de Jésus, lui dit: Seigneur, combien de fois pardonnerai-je à mon frère, lorsqu'il aura péché contre moi? Sera-ce jusqu'à sept fois?

22. Jésus lui répondit: Je ne vous dis pas: Jusqu'à sept fois, mais: Jusqu'à septante fois sept fois.

25. Ideò assimilatum est regnum cœlorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis.

24. Et cum crepisset rationem ponere, oblatum est ei unus qui debebat ei decem millia talenta.

25. Cum autem non haberet unde redderet, jussit eum dominus vevndari, et uxorem ejus, et filios, et omnia quæ habebat, et reddi.

26. Proci dens autem servus ille, orabat eum, dicens: Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi.

27. Misertus autem dominus servi illius, dimisit eum, et debitum dimisit ei.

28. Egressus autem servus ille, invenit unum de conservis suis, qui debebat ei centum denarios: et tenens, suffocabat eum, dicens: Redde quod debes.

29. Et proci dens conservus ejus, rogabat eum, dicens: Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi.

30. Ille autem noluit, sed abiit, et misit eum in carcerem, donec redderet debitum.

31. Videntes autem conservi ejus que fiebant, contristati sunt valde, et venerunt, et narraverunt domino suo omnia que facta fuerant.

32. Tunc vocavit illum dominus suus, et ait illi: Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me:

33. Nonne ergo oportuit et te misereri conservi tui, sicut et ego tui misertus sum?

34. Et iratus dominus ejus tradidit eum tortoribus, quoadus redderet universum debitum.

35. Sic et Pater meus cœlestis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris.

25. C'est pourquoi le royaume des cieux est comparé à un roi qui voulut faire rendre compte à ses serviteurs.

24. Et ayant commencé à le faire, on lui en présenta un qui lui devait dix mille talents.

25. Mais comme il n'avait pas le moyen de les lui rendre, son maître commanda qu'on le vendît, lui, sa femme et ses enfants, et tout ce qu'il avait pour satisfaire à cette dette.

26. Ce serviteur se jetant à ses pieds, le conjurait, en lui disant: Seigneur, ayez un peu de patience, et je vous rendrai tout.

27. Alors le maître de ce serviteur, touché de compassion, le laissa aller, et lui remit sa dette.

28. Mais ce serviteur étant sorti, trouva un de ses compagnons qui lui devait cent deniers; il le prit à la gorge, et l'étouffait, en lui disant: Rend-moi ce que tu me dois.

29. Son compagnon se jetant à ses pieds, le conjurait, en lui disant: Ayez un peu de patience, et je vous rendrai tout.

30. Mais l'autre ne voulut point; et il s'en alla, et le fit mettre en prison, jusqu'à ce qu'il eût payé tout ce qu'il lui devait.

31. Les autres serviteurs ses compagnons voyant cela, en furent extrêmement affligés, et vinrent instruire leur maître de tout ce qui s'était passé.

32. Alors son maître l'ayant fait venir, lui dit: Méchant serviteur! je vous avais remis tout ce que vous me deviez, parce que vous m'en aviez prié;

33. Ne fallait-il donc pas que vous eussiez aussi pitié de votre compagnon, comme j'avais eu pitié de vous?

34. Et son maître tout en colère, le livra entre les mains des bourreaux, jusqu'à ce qu'il eût payé tout ce qu'il lui devait.

35. C'est ainsi que vous traitera mon Père qui est dans le ciel, si chacun de vous ne pardonne à son frère du fond du cœur.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — IN ILLA HORA. Sub idem tempus, Hebraismus est frequenter usurpatus. Marcus, c. 9, 35, Christum eos prevenisse dicit, rogasseque, quid in viâ tractavissent, tractaverant autem, *quis eorum esset major*. Lucas verò, c. 9, 46, vidisse cogitationes eorum, et non quidem interrogasse, sed accersito puero dixisse: *Quicumque suscepit puerum istum in nomine meo, me suscipit; et qui suscepit me, suscipit eum qui me misit. Nam qui minor est inter vos omnes, hic major est*. De quâ specie discordie nihil dixit hunc locum tractans, lib. 2, de Cons. Evangelistarum, c. 61, Augustinus. Respondent Chrys. et Euthym. apostolos de eâ re non semel; sed sæpè contendisse; primum in viâ, deinde domi, cum Petrum vidissent in tributi solutione sibi fuisse prelatum; postremò cum interrogati à Christo fuissent, quid in viâ tractavissent. primum ergo Christus apostolos, quid tractavissent, interrogavit: tunc verò apostoli videntes suas cogitationes, contentionesque patefactas Christum interrogaverunt, quod interrogare prius non audebant, *quis eorum esset major*. Disputatur hoc loco, quâ oc-

VERS. 1. — In viâ contenderant inter se apostoli, quis eorum esset major: nondum enim intelligebant quodam illud esset regnum cœlorum, idque ingebant animo, ut quoddam hujus mundi imperium. Itaque vocati à Domino et interrogati quâ de re in viâ contendissent, hi vicissim à Domino petierunt, quis

casione id apostoli rogarerint. Hieronym., Beda, et Euthym. existimant occasionem fuisse, quòd vidissent Christum pro se ac Petro solvere tributum. Quod nonnulli ideò non probant, quia ex Marco, c. 9, 33, constat eos in viâ, antequàm venissent Capharnaum, et tributum solveretur, eâ de re cogitasse; sed jam diximus ex Chrysostomo et Euthymio eos sæpè, et diversis de causis in eam venisse cogitationem. Itaque tributum pro Petro datum non illis eam cogitationem ingeneravit, sed genitam auxit. Alias etiam prius occasiones habere poterunt, quòd vidissent Petrum eum duobus aliis in montem cum Christo ascendisse, illi datas fuisse claves regni cœlorum, c. 16, 19, ut idem Chrysostomus et Euthymius scribunt. Alii aliam reddunt causam, quæ mihi non displicet, quòd audivissent Christum de morte suâ sæpè mentionem facere, quasi proxima jam esset, et cogitarent, quis eo mortuo ejus quodammodo hæres, id est, ejus vicarius futurus esset. Et enim consuetudini ac moribus hominum valde consentaneum est, quod moriturus de successione cogitantes astare solent, et idem videmus major esset in regno cœlorum. Hujus contentiosis occasio hinc videtur orta, quòd superiori capite Christus se moriturum et tertii die resurrecturum dixisset: hinc propè adfuturum hoc regnum in animum induxerant. In regno cœlorum, quod splendidum fore et gloriosum unâ cum Judæis opinabantur.

apostolos instante Christi passione fecisse, Luca 22, 24.

QUIS PUTAS etc. *4px*: Quis tandem? aut quisnam in regno celorum major futurus est? Comparativum pro superlativo ponitur ex Græcorum consuetudine. Et verbum presens est pro futuro: quasi dicant, quis nostrum maximus in regno celorum futurus est?

IN REGNO CELORUM. Quidam regnum celorum celum ipsum, et caelestem gloriam vocari putant, ut Chrysostomus et Euthymius, quod videtur ex versu 3, probari posse: *Nisi, inquit, conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum celorum.* Credibile enim est de eodem regno celorum, de quo Apostoli interrogaverant respondisse Christum. Probabilis tamen est regnum celorum hoc loco Ecclesiam appellari. Primum propter occasionem, quibus Apostoli, ut id interrogarent, moti sunt, quod videret omnibus in rebus Petrum præferri, et cogitarent omnium in Ecclesia caput futurum esse. Deinde ex Christi repretensione: non enim dubium est, quin eorum ambitum repulerit. Velle autem in celo omnium maximum esse, charitas erat, non ambitio; in Ecclesia verò primum esse velle, cæteris præesse id meritò fuit, tanquam ambitiosum, reprehendendum. Id etiam ex versu 5, unde contraria probatur opinio, confirmari potest. Voluit enim Christus dicere enim, qui in presenti regno celorum, id est, in Ecclesia minimus esset, eum maximum haberi, idcirco in celo futurum maximum. Itaque Lucas de presentis Ecclesie regno loquens, c. 9, 48: *Quimior, inquit, est inter vos omnes, hic major est.* Ludit ergo Christus nominis ambiguitate, cum dicit: *Nisi efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum celorum, quemadmodum multis locis annotavimus eum facere solere.*

VERS. 2. — ET ADVOCANS JESUS PARVULEM. Qui infantem fuisse putant, propterea quod Marcus, c. 9, 36, dicit Christum eum, quemadmodum Græcè est, in ulnas suscepisse, filii videntur. Nam et major infante in ulnas tolli potuit, et qui advocatus fuit, grandisculus erat, quia ambulare poterat. Puerum ergo, non infantem; sed innocentem Christus vocavit, et in medio constituit, ut quemadmodum Chrysost. observavit, non solum verbis; sed rebus etiam ipsis præsentibus humilitatem, simplicitatemque doceret.

VERS. 3. — NISI CONVERSI FUERITIS. Malè quidam ex hoc loco colligere videntur apostolos tunc in statu mortalium peccati fuisse, propterea quod dicit Christus: *Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum celorum, quasi tunc non tales essent, ut intrare possent. Nihil enim aliud significare*

VERS. 2. — PARVULEM, non infantem, sed grandisculum qui vocatus venire posset. Imò et credere. Hinc in exemplum vere humilitatis proponit, simplicem, innoxium, ab omni ambitione remotum, cedentem omnibus, de aliis benè sentientem.

VERS. 3. — NISI CONVERSI FUERITIS, aut ista ambitione, qua superiorem queritis locum in regno meo: quamvis non esset peccatum damnable, gravem tamen merebatur increpationem. ET EFFICIAMINI SICUT

Christus voluit, quam non posse eos in regnum celorum intrare, nisi simplicitate et humilitate similes essent pueris, quod non ita intelligendum est, quasi omnino æqualis in omnibus humilitas, atque simplicitas illi, que in pueris est, desideretur. Quis enim in regnum celorum intraret? sed proponitur maximum humilitatis exemplum, non ut ad illud omnino perveniamus: sed ut accedamus, quam proximè possimus; sicut jubemus esse perfecti; sicut Pater noster celestis perfectus est, c. 5, 48. Neque significatur Apostolos non tantam habere humilitatem, ut in regnum celorum intrare possint: sed ostenditur quid illis sit necessarium, ut si non habent, comparent: si habent; conservent. Quod autem dicit, *Nisi efficiamini*, non significat eos tales non esse, sed alludit ad eorum ætatem, qui cum grandes jam essent, deberent pueri fieri, sicut Joannis, 5, 3, Nicodemo dixit: *Nisi quis renatus fuerit denovo, non potest videre regnum Dei.* At Coristus apostolorum ambitionem reprehendit. Facto; sed non continuo sequitur eam ambitionem fuisse tantam, ut mortale peccatum esset, et ab ingressu regni celorum impeditur: potuit enim esse veniale: et ejusmodi fuisse plium, et religiosum esse credere. Denique aut ista, aut alià meliori ratione excusandij apostoli sunt, ut Chrysost. excusat; non accusandi, ut facere hæretici solent. Jubet nos Christus non omnibus in rebus; sed in simplicitate, humilitate, innocentia similes esse pueris, sicut D. Paulus, 1 ad Cor. 14, 20: *Nolite pueri effecti sensibus, sed maturitè parvuli estote, quemadmodum Clemens Alexandrinus, lib. 1 Pedagogi, cap. 5, et D. Ambros., serm. 10, interpretantur.*

VERS. 5. — ET QUI SUSCEPERIT UNUM PARVULEM TALEM. Quorsum hæc Christus dicit dubitare lector potest: sed id facile ex precedentibus, et consequentibus intelligitur. Vult probare eum majorem, qui minimo similior est: quia sibi puer simillimus est, et ipse personam gerit; id autem probat, quia qui puerum suscipit, ipsum suscipit: suscipere verò est non solum, ut quidam interpretantur, domo eum excipere, sed quoque benevolentia genere prosequi, et uno verbo benefacere, sicut in judicio dicturus est, *quandiu uni de his fratribus meis minimis fecistis, mihi fecistis*, cap. 25, 40. Marcus et Lucas hoc solum narant dixisse Christum, cætera que Mattheus scribit, prætermittunt. Ideo, ut opinor, quia hæc summa rei erat.

VERS. 6. — QUI AUTEM SCANDALIZAVIT. Argumentum est à contrario, ut Chrysostomus, et Theophylactus monuerunt; scandalizare autem hoc loco non significat, ut aliàs, malum præbere exemplum,

PARVULE, præ morum innocentia, et humilitate, quales sunt parvuli per ætatem. IN REGNUM CELORUM, quod humilibus tantum destinatum. Deinde quam perniciosum sit scandalum, quo infirmi ad peccatum inducuntur aut exemplo, aut consilio, aut doctrinà, ostendit: quod sibi caveant ne aliis sint offendendo.

VERS. 6. — MOLA, quam Asinus agebat in pristino obductis oculis, quæque longè major erat quam mola brachii hominum circumacta.

sed injurià aliquem afficere, quemadmodum Chrysostomus, Euthym. et D. Thom. adinadvertent. Quod ex antithesi manifestum est. Suscipere enim parvulos, et scandalizare inter se opponuntur. Suscipere, ut diximus, est benefacere, ergo scandalizare malefacere, id est, afficere injurià. Parvulos verò hic appellat non jam ætate; qualis illo erat, quem in exemplum proposuerat; sed moribus: quia addit, *qui in me credunt*, si enim sunt, quibus injuria plerumque fieri solet, quod homines simplices et abjecti habeantur.

MOLA ASINARIA. Plerique molam asinariam vocare putant inferiorem molam, que Græcè *βουζ*, id est, asinus dicitur, et superior major esse solet. Perspicuum enim est Christum prægradem molam significare voluisse. Id mihi propterea non placet, quia Christus non Græcè, sed Syriacè loquebatur, ubi ea nominis ambiguitas locum non habet. Itaque Hilarii, canone 18. et Ambrosii, sermone 10, interpretationem sequor, asinariam molam vocatam esse, quam asinus ad multas res commolendas circumagere solet. Quæ ideo asinaria diæta est, ut à trusath, id est, ab eà quam homines vi brachiorum circumferunt, distingueretur. Eam autem Christus proposuit, quia multo major quam trusathis esse solet. Adnotat Hieronymus hoc inter veteres Judæos usitatum fuisse supplicium, sicut nunc homines nefarios, ac detestabiles sepultura indignos judicantes in flumen mergimus. Fortè Christus ad superbiam, contra quam loquebatur, alludit, sicut cap. 11, 25, dixit: *Et tu, Capharnaüm, nunquid usque in caelum exaltaberis? usque in infernum descendes.* Quod autem D. Augustinus, libro 1 Quæst. evangelicarum, cap. 24, molam asinariam peccatorum pondus, quo homines deprimentur, esse dicit, allegoricum est.

VERS. 7. — VÈ MUNDO A SCANDALIS. Ita Græcè locutus est, quemadmodum, si Latine diceremus, magnum mundo periculum à scandalis imminet. Mundum autem nonnulli eos intelligunt, qui scandali auctores sunt, quasi eorum Christus vivere delectat: non enim qui patitur, sed qui faciunt scandala, miseri sunt. Magis Hilario, Chrysostomo, Euthymio, et Theophylacto subscribo, mundum vocari eos, qui in mundo sunt, quos paulò ante parvulos appellaverat, et de quibus dixerat, *qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis.* Quia enim de eorum scandalo mentionem fecerat, addit multa illis scandala imminere. In eo Chrysostomus, Euthymio, et Theophylacto non assentior, quod existiment ideo hoc dixisse Christum, ut eos, qui scandalizandi erant, reprehenderet; quemadmodum paulò ante eos, qui scandalum erant præbitori, reprehenderat. Non enim solum scandalizare, sed etiam scandalizari peccatum esse, quia infirmitatis est. Cæterum, ut aliquando scandalizari pec-

VERS. 7. — VÈ MUNDO A SCANDALIS, id est, que mundus bonis creat. NECESSÈ, ea quippe est bonorum et malorum permixtio, ut vitari vix possint. Sed Deus illa scandala in Ecclesie et electorum bonum convertit.

VERS. 8 et 10. — SI PES TUUS SCANDALIZAT TE, id

catum sit, ut cum Pharisei Christi miraculis scandalizabantur, ea interpretatio apta non est, quia, ut ex iisdem auctoribus versu præcedenti docuimus, scandalizare hoc loco non significat scandalum præbere, sed injuriam facere. Pati autem injuriam nulla culpa, sed magna virtus est. Itaque non reprehendens sed miserans Christus dicit: *Væ mundo à scandali.* *Necessè est enim ut veniant scandala.* Necessè esse dicit, non absolutè, sed hominum perversitate consideratà, ut Chrysost., Hierony. Beda, Euthym., obscurè licet, videntur indicare. Illud etiam Chrysostomus, ac Euthymius admonent, non quia Christus prædixit, scandala ventura esse: sed quia ventura erant, Christum prædixisse. Obijciat aliquis adversarum illam particulam: *Veritatem vè homini illi, per quem scandalum venit*, indicare hunc esse sensum, quamvis necessarium sit scandala venire, non propterea, qui scandalum fecerit, culpà vacare. Respondeo non eum, sed similem esse sensum. Quamvis aliqui scandalum venturum esset, non propterea, qui illud facit, culpà carere. Quemadmodum quamvis Saul mortuus erat, non ideo, qui illum occidit, culpà vacavit.

VERITATEM VÈ HOMINI ILLI. Multi veteres auctores hominem illum Judam vocari putaverunt, ut Philasterius, in hæresi eorum, qui Judæ provisionem laudabant, et D. Hieronym. et Beda, in hujus loci commentariis, et Ambrosius, aut, ut ego arbitror, Remigius in Commentariis in cap. 11 epistolæ 1 ad Cor.; sed manifestum est generale esse sententiam.

VERS. 8. — SI AUTEM MANUS TUA. Docet quanto studio scandala vitare debeamus, usque ad eum manus abscedenda, oculus, si scandalizaverit, erudiendus sit. Hanc sententiam, totumque hunc versum, atque sequentem, cap. 5, 29, 50, exposuimus.

VERS. 10. — ANGELI EORUM. Probat non esse parvulos offendendos, aut contemnendos, cum Deo tantæ sint cura, ut apud eum angelos habeant à quibus custodiantur. Ex hoc loco, et aliis nonnullis communis opinio de angelis custodiis nata est. Primum quidem ex Scripturis constat singulis regnis atque provinciis etiam infidelium singulos angelos esse prepositos, Danielis 10, 13, 20. Quod et veteres auctores ferè omnes, maximeque Romanus Clemens, lib. 2 Recognitionum, et Clemens alter Alexandrinus, lib. 6 Stromatum, Chrysost., homilia 61 in Mattheum, et Theodoretus, oratione 10 in Daniele colligunt, ex Deuteronomio, c. 32, 8: *Constituit terminos populorum juxta numerum filiorum Israel*, secuti Septuaginta versionem, qui pro filiis Israel angelos Dei reddiderunt, quasi sensus esset unicuique provincie ac populo unum angelum esse prefectum. Illud etiam constat Apocalypsis 2, 8, 12, 18, et 5, 1, 7, et 14,

est, tibi esse ruina occasio. NE CONTEMNATIS, id nos admonet Christus, ut eos revereamur, quorum tutelæ angeli sunt prepositi, quippe exitium animabus illatum ulciscuntur. Quin et illud animo reputandum propter eorum salutem Verbum Dei incarnatum fuisse, nec velle quemquam eorum perire.

unicuique Ecclesie unum angelum, à quo quodammodo gubernetur datum esse, ut Hilarius, in Psalmum 124, et Gregorius Nazianzenus, in oratione habita coram centum quinquaginta episcopis, et Hieronymus, in c. 1 Ecclesiæ, et auctor Commentariorum in Epistolas ad Cor., qui falsò Hieronymo tribuntur, epistolâ 1, c. 11. Illud etiam non perpetuâ traditione solum, sed pluriquam probabilibus Scripturæ testimoniis semper est creditum, singulos Christianos singulos angelos bonos habere, quorum curæ commissi sint. Sic enim hoc loco Christus loquitur, quasi de re competâ, et quasi cum certum sit singulos homines angelum aliquem habere, parvulorum, id est, iustorum angelos aliorum angelis præferat. Idem ex Genesi, c. 48, 16, colligitur. *Angelus*, inquit Jacob, *qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis, et invocet super eos nomen meum, nomina quoque patrum meorum*; et Actuum 12, 15, ex conuincibili procul dubio opinione de Petro, cum ò carcere ab angelo, mirum suo, liberatus esset, foresque nocte domus interpesta nocte pulsaret, dictam est non Patrum, sed angelum ejus esse. Hactenus omnes veteres auctores consentiunt, Justinus, questione 50 earum, quas gentes Christianis proponebant, Lactantius, lib. 2, c. 15, et Basilus, in Psalmum 55, et 58, et in c. 8 Isaie, et in lib. 5 contra Eunomium, de Spiritu sancto, Chrysostomus, hoc loco, et auctor Operis Imperfecti, homil. 40, et Hieronymus, in c. 66 Isaie, et in commentariis hujus loci, et Theodoretus, lib. 5 divinorum Decretorum, et orat. 10 in Daniele, et Isidorus, lib. 1 de summo Bono, c. 12, et Origenes, quàm plurimis in locis, de cujus singulari sententiâ postea dicemus. Longius theologi quidam nec mali, neque recentissimi progressi sunt, ut etiam Christum angelum custodem habuisse dixerint, de quo Lucae 22, 43, dictum est: *Apparuit autem illi angelus de celo confortans eum*. Sed hoc et paradoxum est, et Christo vero Deo minimè dignum. Habet quidem angelos, à quibus sibi ministretur, non à quibus custodiatur. Calvinisti tamen, ut sapientissimi suo iudicio sunt, nihil credunt, tantùm dicunt omnes angelos omnium hominum esse custodes, quia, ut ait D. Paulus ad Hebræos 1, 14, *omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos, qui hereditatem capiunt salutis*. Sed sinamus eos suâ uti impudentiâ. De eo à nonnullis dubitatum est an omnibus hominibus, etiam non Christianis, dati sint angeli. Origenes enim, tractata in Matthæum 6, et auctor Imperfecti, hom. 5, videntur existimasse solis baptizatis datos esse. Sed et omnium aliorum auctorum contraria sententia est, et ea ex Scripturâ et ratione refutatur. Nam si intuldi Hebræorum et Persarum regno angelus præfatus est, et singulis etiam Græcis et Persis hominibus aliquem datum esse angelum credendum est, majorem enim hominum quàm regnorum Deus curam habet. Et non solum Christianorum, sed omnium omnino hominum salutem querit, in quâ procurandâ angelorum utitur ministerio, quia omnes administratores sunt spiritus propter eos qui hereditatem capiunt

salutis. Illud etiam apud auctores minus est certum, an singuli homines non solum nom, à quo defendantur, sed etiam malum, à quo impugnentur, angelum habeant. Sed tamen et hoc ipsum antiquissimâ traditione non Christianorum modò, sed etiam Hebræorum traditum est, ut scribit rabbi Moses, libro 5 More, c. 25. Quam traditionem ex antiquo libro Pastoris, et ex Epistolâ Barnabæ, quam olim inter Christianos in magnâ auctoritate fuisse legimus, veteres auctores probare solent, ut Origenes, homilâ 10 in Lucam, et lib. 5 de Principiis, c. 2, et Cassianus, collatione 8, c. 17, et collat. 15, c. 12, et Beda, in cap. 12 Act. Apostolorum. Confirmant eandem traditionem Gregorius Nyssenus in vitâ Mosis, et auctor Imperfecti, homil. 5 in Matthæum. Potest aliquid ejus rei vestigiùm in Scripturâ notari; nam D. Paulus datum sibi dicit angelum Satanae, qui se colaphizet. Quod et si aliis modis intelligi potest, potest et hoc; et credibile est diabolum demoniorum principem in administratione regni sui Deum imitari; et quemadmodùm Deus singulis hominibus singulos angelos præponit, ita eum opponere singulos demones. Videtur autem Christus, cum dicit: *Angeli eorum semper vident faciem Patris mei*, aliquid singulare parvulorum angelis attribuere, quasi ceteri minores sint, et quasi illi faciem Dei videant, alii non videant. Et quidem Origenes, homil. 1 in Lucam 55, hinc suum confirmat errorem quasi angeli etiam beati propter negligentiam custodiendorum hominum suam aliquando beatitudinem amittant, quasi sensus sit aliorum hominum angelos aliquando videre faciem Dei, aliquando non videre, quia aliquando homines bene, aliquando malè custodiunt, parvulorum autem angelos semper videre, quia bene semper custodiunt. Cum ergo parvuli diligentius quàm ceteri homines ab angelis custodiantur, offendendos contemnendosve non esse. Chrysost. etiam existimat aliquid singulare parvulorum angelis tribui, et non omnes faciem Dei videre, sed eos qui supremi ordinis sunt, significare hoc loco parvulorum curam supremis angelis commissam esse. Credo ego certè aliquid discriminis inter parvulorum et cæterorum hominum angelos indicari; sed nec illud, quod Origenes, nec illud, quod Chrysost. putat; sed majores esse parvulorum quàm aliorum hominum angelos. Quod ne quis miretur, intelligat hoc loco parvulos non pueros, sed homines justos appellari, quorum Deum curam majorem quàm aliorum hominum habere tota Scriptura testatur. Majores autem, et honorabiliores esse parvulorum quàm aliorum hominum angelos ex effectu probat, quia semper vident faciem Dei; non quòd alii angeli non videant, sed quòd cæ phrasî Hebræi significant Deo aliquem esse propinquum et familiarem. Sumpta enim est ex auctore consuetudine metaphora, ubi quò quis honoratur est, eò propinquior est regi, eòque frequentius in ejus conspectu versari solet. Ita loquitur regina Saba de servis Solomonis, 3 Reg. 10, 8: *Beati viri tui, et beati servi tui hi qui stant coram te semper, et audiunt sapientiam tuam*. Notavit Gregorius, et D. Bernardus, sermo-

ne 5 de Dedicatione Ecclesie, colligi ex hoc loco posse, quod omnes postea theologi docuerunt, angelos quòcumque eunt, suam semper beatitudinem ferre, id est, semper faciem Dei videre. Faciem autem Dei per metaphoram Christus appellavit splendorem essentiae divinae, sicut facies, aut potius vultus hominis est, in quo persona tota respiciet.

VERS. 11. — VENT ENIM FILIUS HOMINIS SALVARE QUOD PERIERAT. Secundum hic est argumentum, quo probat Christus contemnendos non esse parvulos, quando quidem propter eorum salutem filius hominis venit. Simile argumentum apud D. Paulum legimus, 1 ad Cor. 8, 11: *Et peribit infirmus in tuâ conscientiâ frater, propter quem Christus mortuus est!* Loquitur autem Christus ex hominum opinione, qui existimant eos qui maximè justi sunt, quia abjectos et humiles vident, maximè esse peccatores, sicut Pharisei caeco illi, qui à Christo curatus fuerat, dixerunt, Joannis 9, 34: *In peccatis natus es totus, et tu doces nos!* Nec cum hoc Christus dicit, indicat ceteros homines non perisse: sed tantùm significat se propter peccatores venisse; ita ut si quis peccator non esset, propter eum venturus non fuisset; quemadmodùm, c. 9, 12, dixit: *Non est opus valebitus medicus, sed malè habentibus*; ubi copiosius totum hunc locum explicavimus.

VERS. 12. — SI FUERINT CENTUM OVES. Tertium est argumentum, quo bonus Pastor exemplo pastorum probat pluris se facere parvulorum, id est, eorum qui peccatores habentur, quàm aliorum hominum salutem. Nec quidquam in hæc parabola difficile est; nec enim, ut paulò ante diximus, significat aliquos fuisse homines qui non erraverunt; sed tantum propter eos qui erraverunt, Christum venisse. De eo autem inter interpretes magna disceptatio est, quæ illa nonaginta novem sint oves quæ non erraverunt. Vetusissimi auctores angelos bonos dixerunt esse. Oves enim Dei esse omnes creaturas rationales, ex quibus alie, id est, homines erraverint; alie, id est, angeli non erraverint. Ita sensisse videtur Irenæus, libro 5, c. 21 et 59, et Origenes, homil. 2 in Genesim, et homil. 7 in Josue, et Cyrillus Hierosolymitanus, catechesi 15, et Hilarius, hoc loco, et Ambrosius, in Apologiâ Davidis, c. 5, et Gregorius, homilâ 54 in Evangelio, et Theophylactus. Cujus opinionis et hoc loco Hieronymus meminit, et Athanasius, q. 2. Sed dubium non est quin de solis hominibus Christus loquatur, nisi, quod absurdissimum est, cum Origene dicamus etiam propter angelos qui peccaverunt, advenisse. Sensus igitur est non quidem eum reliquisse nonaginta novem oves quæ non erraverunt, ut unam, quæ sola erraverat, quæreret; sed tanti vel unius hominis salutem

VERS. 11 et 12. — Ingentem suum in homines amore exemplo pastoris exprimit Christus. Nam pastor optimus innumerabiles angelorum in cælo exercitus reliquit ut naturam humanam quæ perierat, repararet, de cujus salute majorem capiti lætitiâ, quàm de angelorum in bono perseverantiâ.

VERS. 15. — SI PECCAVERIT IN TE FRATER TUUS, id est, si te laeserit, aut peccando scandalum fecerit. A

facere, ut si tantùm centum essent homines, quorum unus tantùm erravisset, nonaginta novem relicturus esset, ut illum unum quæreret: quemadmodùm boni pastores facere solent. Magnum ipsius erga nos charitatis indicium, magnum argumentum ad eorum refellendam opinionem, qui etiam si homines non peccassent, Christum venturum fuisse docere solent. Itaque, versu 14, non concludit Christus sic, se nonaginta novem oves quæ non erraverant, ut unam, quæ erraverat, quæreret, reliquisse; sed sic non est voluntas ante Patrem vestrum, qui in cæcis est, ut percat unus de pusillis istis.

VERS. 14. — Sic, id est, sicut pastor ille non patitur vel minimam ex suo grege ovem perire, sed magis ejus quæ perit, quam eam quæ non perierunt, salutem amat, sic non est voluntas Patris vestri, ut vel minimus ex iis percat. intelligitur enim comparatio, sicut in propositâ parabola, quæ latet in unâ illâ syllabâ sic, quasi dicit: Sic minimus vult Deus perire minimos istos, quàm maximos illos. Idem alterâ parabola filii peritii apud Lucam, c. 15, 24, 32, declaratur. Quòd autem dicit: *Ante Patrem vestrum*, hebraismus est ex regum edictis sumptum, quæ ab eorum conspectu, ut firma habeantur, dicuntur prodiisse. Loquitur enim de divinâ voluntate, tanquàm de aliquo decreto. *Ante Patrem autem vestrum*, potius, quàm ante meum dixisse arbitror, ut accommodatè ad id de quo agebat loqueretur: agebat verò de Dei erga homines amore et misericordiâ, quod utrumque Patris est proprium.

VERS. 15. — SI AUTEM PECCAVERIT IN TE FRATER TUUS. Fratrem generaliter vocat omnem christianum; de aliis enim non agit, ut constat ex versu 17: *Dic Ecclesie*; et: *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus*. Nam ethnicum et publicanum fratri opponit; et Ecclesia de iis non judicat qui foris sunt, 1 ad Corinth. 5, 12; propriè tamen illum quem versu 10 pusillum appellavit, nunc fratrem vocat, doctetque eum, si quid fortè peccaverit, non severè et tanquàm hostem, sed misericorditer et tanquàm fratrem esse tractandum, sicut eum filius hominis tractat qui venit, ut salvaret quod perierat.

IN TE. Quidam hæreticorum interpretes exponunt, privatim, et te solo sciente; tunc enim privatim secretèque eum qui peccavit esse corrigendum. Nam eos qui publicè peccant, publicè arguendos docet D. Paulus, 1 ad Timotheum, 5, 20. Deberent interpretationem aliquo exemplo probare, in te idem esse, atque privatim. Potuissent dicere hebraismus esse, quem Palmo 50, 6, legimus: *Tibi soli peccavi, id est, secreto, teque solo sciente*; sed repugnat huic inter-

scandalis quæ proximo bona spiritalia admittit, ad eas descendit injurias, quæ honori, aut bonis corporis vim afferunt; satisfaciendi necessitatem in eo qui læsit, et paratum ad ignoscendum animum in eo qui læsus est, exigit CORNIF. famæ illius consule, et peccatum corrige; seorsum aut monendus est, quàm deleferat ad Ecclesiam. Consilium quid Levit. c. 19, v. 17, præcipitur, ut omne odium inter privatos deleferat.

pretationi D. Lucas, c. 17, 3: *Si peccaverit, inquit, in te frater tuus, increpa illum: si penitentiam egerit, dimitte illi.* Loquitur ergo Christus non de eo qui secreto, sed de eo qui contra nos peccat. Repugnat et Petri interrogatio infra, vers. 21: *Quoties peccabit in me frater meus, et dimittam ei?* De quibus autem peccatis hoc intelligendum sit, merito queri potest, quia quedam ejusmodi videntur esse, ut non sit qui peccat privatim corrigendus. Origenes, tractatu in Matthæum 6, de solis venialibus sive contra nos, sive contra Deum factis interpretatur. Hilarius, Chrysostomus, Hieronymus, Ambrosius, in c. 17 Lucæ, Augustinus, sermone 16 de Verbis Domini secundum Matthæum, Theophylactus, et Euthymius, de Mortalibus; sed de his tantum quæ contra nos, non de iis quæ contra Deum sunt; nam ea non esse dissimulanda. Credo ego de omni peccatorum genere, sive contra nos, sive contra Deum agi. Spectandum enim est Christi consilium, ut peccantem non acerbe accusemus, sed benigne corrigamus. Dixit autem: *Si peccaverit in te, quia tunc acerbi, tunc acres, tunc discreti reprehensores esse solemus, cum eos qui contra nos peccaverunt, objurgamus. Et voluit sapientissimè Christus ibi nobis frenum injicere, ubi maximum periculum erat ne præcipites ageremur; tamen ex una peccatorum specie totum genus intelligendum est, nisi si quid aliunde obstat, quominus fraterna correctio sit habenda. Dubitari potest cur non dixerit: *Si peccaverit in te frater tuus, dimitte illi, sicut aliis locis dicere solet, c. 5, 25, 24: Si offers manus tuam ad altare, et ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adteram te, relinque ibi manus tuam ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo; et c. 6, 14: Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester caelestis delicta vestra.* Respondeo in hac affirmatione: *corripie eum inter te et ipsum, tacitam negotiatione dolitescere; perinde enim est ac si dicat: Si peccaverit frater tuus, ne continuo eum accuses, ne continuo eum ad Ecclesie judicium deferas; prius peccatum corrige.* An autem omnis in quem peccat, vel qui peccatum alterius novit, et an in omni peccati genere eum qui peccavit corrigere debeat, ex theologorum regulâ judicandum est, quæ ex verbis Christi colligitur; si, inquit, *te audierit, lucra tua eris fratrem tuum.* Cum ergo spes est spiritualis lucri, corrigendus est frater; cum non est, aut accusandus coram Ecclesia, si fructus speretur; aut Domino relinquendus, si non speretur.*

VERS. 16. — ADHIBE TECUM ADHUC UNUM, VEL DUOS. Dubium cur testes post primam admonitionem adhi-

VERS. 16. — SI AUTEM TE NON AUDIERIT; hic est secundus correctionis gradus; adhibendi sunt testes. STABIT OMNE VERBUM: ut de re ipsa constet, ac duorum testimonio testimonio revinci possit. Cum scilicet peccatum pluribus potest innotescere, saltem per iterationem facti, ut exponit Augustinus, in Regulâ. Nam si crimen est occultum, quod tu solus scias, nec iteretur, quomodo adhibebis testes, ut coram iis moneas, et quâ utilitate, cum palam sit negaturus, et te odio magis sit habiturus ob injuriam? Sunt tamen peccata

beri veliti. Quidam propterea, inquit, ut severior sit reprehensio, et pudore eum qui peccavit, propter presentiam testium incipiat. Alii, ut constet testibus eum qui corrigit, suo functum officio, ut Euthymius. Alii, ut si se non correxerit, is qui admonet, testes habeat, ut eum coram Ecclesia possit accusare, quemadmodum multi novi interpretes exponunt. Alii, ut qui corrigit, facilius ei qui peccavit persuadeat eum peccavisse, cum id non ipse solus sed duo etiam aut tres testes affirmant, ut Chrysostomus, Augustinus, sermone illo 16 de Verbis Domini, et Theophylactus interpretantur. Hoc probabilis. In hanc enim sententiam legis testimonia ex Deuteronomio Christus inducit: *In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum.* Hoc tantum interest, quod in Deuteronomio Deus terentur ea lege voluit, c. 17, 6, et 19, 15, ne quis uno tantum teste, sed, ut minimum, duobus vel tribus condemnaretur; hic autem Christus dicere voluit duos, vel tres testes ad faciendam fidem satis esse. Utrum autem duo vel tres testes simul, an separatim, primum unus, deinde secundus aut duo, postremo tertius aut tres adhiberi debeant, non satis est explicatum. Et quidem Hieronymus, primum unum, deinde alterum, postremo tertium adhibendum putat. Sed ex fine cor adhibendi sunt, et ex sententiâ Deuteronomii, quam Christus in probationem citat, perspicuum est, non esse separatim, sed simul, vel duos vel tres testes, ut minimum, adhibendos. Non enim in ore unius, sed in ore duorum vel trium stabit omne verbum.

VERS. 17. — QUID SI NON AUDIERIT EOS, DIC ECCLESIE, id est, si ne illis quidem crediderit, tunc tibi licebit ad Ecclesie judicium fratrem deferre; audire enim hoc loco pro obedire ponitur ex hebraismo, ut sæpe aliâs. Quidam ex hæreticorum interpretibus nomine Ecclesia hoc loco prorsus absurdè Judæorum synagogam intelligunt. Nam nusquam synagoga in novo Testamento Ecclesia vocatur, quemadmodum D. Augustinus, in Epistolam ad Roman. et in Psalmum 81, observavit; et statim versus sequenti de eâ Ecclesia loquens, cur peccatorem deferendum esse dixerit, *quæcumque, inquit, alligaveritis super terram, erunt ligata et in celo;* potestas autem ligandi, atque solvendi non Judæorum synagoge, sed Christianorum Ecclesie data est, deinde, cum id Christus non Judæis, sed apostolis dicit, dubitare non possumus de Ecclesia, non de synagoga dictum esse. Alii ex eodem hæreticorum grege Ecclesiam quidem christianam intelligunt; sed omnem Christianorum multitudinem interpretantur. Id etiam absurdum, et quia omni multitudi dicit non potest, et quia, si posset, nihil ju-

quedam occultâ Ecclesie, vel reipublice perniciosa, que sunt pensanda.

VERS. 17. — DIC ECCLESIE. Tertius est correctionis gradus, cum in derelictionem communitatis damnum cedit, nec locus est secretae admonitioni; nec spes una correctionis; tum enim ei qui curam gerit Ecclesie, denuntiandum. Quartus erit correctionis gradus, ejectione ab Ecclesia, seu excommunicatio; si Ecclesiam non audierit. Tum eo loco habendus est, quo Judæi solebant ethnicos et publicanos.

varet; quid enim imperiti artifices, quid femina peccatori facerent? Deinde quia illi proculdubio Ecclesie dicit voluit, cui statim dixit: *Quæcumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in celo;* hoc autem non omni multitudi, sed solis apostolis, cum quibus Christus loquebatur, et iis qui in eorum loco successuri erant, dictum est. Præterea quia ne apud ipsos quidem Judæos omnis populi multitudo, sed soli seniores et archisynagogi excommunicare consueverant, ut nonnulli etiam eorumdem hæreticorum interpretes annotaverunt. Denique perpetuus usus Ecclesie docet hujusmodi homines non ad totam multitudinem, sed ad eos qui ligandi et solvendi potestatem habent, esse deferendos; qui, quia Ecclesie gubernatores sunt, et totius Ecclesie personam representant, Ecclesia vocantur, quemadmodum D. Chrysostomus et Euthymius monuerunt. Sic enim magistratus qui rempublicam gerunt, republica vocantur, et quod ab illis fit, à republicâ factum esse dicitur. Quod ergo D. Paulus 1 ad Cor. 5, 3, 4, dicit: *Ego quidem absens corpore, prærens autem spiritu jam judicavi, ut prærens, in nomine Domini nostri Jesu Christi congregatis vobis tradere hujusmodi Satanæ, et quod ex Tertulliano, in Apologetico, nonnulli proferunt solitum fuisse, ut in Christianorum congregationibus de peccatoribus judicaretur, nihil hunc juvat errorem. Illud enim solum inde colligitur coram multitudine, sed non à totâ multitudine judicâ exerceri consuevisse. Nam et D. Paulus disertè dicit se, non autem totam Corinthiorum ecclesiam sceleratum illum hominem Satanæ tradidisse. Alter hæreticorum interpretum, qui hoc loco pro Ecclesia rempublicam vertit, ridendus est, non refutandus. Quamquam istæ ridiculæ ineptiæ periculose sunt, quæ Ecclesiam in rempublicam, et ut dicam clariùs, in politicam hominum nihil credentium congregationem vertunt. Colligitur ex hoc loco Ecclesiam visibilem esse, quam nostri etiam hæretici invisibilem, aut potius nullam nobis faciunt. Quia enim Ecclesie judicium reformidant, videri posse nolunt.*

SIT TIBI, Sicut ETHNICUS ET PUBLICANUS. Alludit ad consuetudinem Judæorum, qui ab ethnicorum et publicanorum, quos pro publicis peccatoribus habebant, consuetudine abstinabant. Itaque sensus est eos qui Ecclesie judicio non obediunt, non aliter quàm si ethnici essent, esse vitandos. Quod duobus de causis fieri jubet Christus, et ut qui ejusmodi sunt, cum se alienatos ab Ecclesia viderint, respiciant, ut ait D. Paulus ad Corinth. 5, 5, ut spiritus salvus fiat; et ne qui sani sunt eorum consortio contagionem trahant, ut eodem loco, versu 11, indicat D. Paulus cum hujusmodi nec cibum sumere, et ad Titum 3, 10, 11: *Hæreticum hominem post unam et secundam correctionem devita, sciens quia subversus est, qui ejusmodi est.* Et D. Joannes, 2 Epistolâ, vers. 10, 11: *Si quis venit ad vos, et hanc doctrinam non adfert, nolite recipere eum*

VERS. 18. — NE PECCATORES PASTORUM JUDICIA SPERNANT, declarat Dominum fore ut quæcumque apostoli et eorum successores ligaverint aut solverint, seu in-

in domum, nec a te dixeritis. Qui enim dicit ei, ave, communicat operibus ejus malis. Ejusmodi sunt autem omnes quos excommunicavit Ecclesia; excommunicatorum verò maxime hæretici, hæreticorum maxime Calviniste, quorum sermo, ut cancer, nullo magis serpit, quàm eorum, de quibus id, 2 ad Timoth. 2, 17, dixit D. Paulus.

VERS. 18. — QUÆCUMQUE ALLIGAVERITIS. Origenes, et Theophylactus, et Anastasius, q. 2 in Scripturam, nescio etiam an Chrysostomus (obscurè enim dicit), hæc verba ad omnes prorsus Christianos existimant pertinere, decepti, ut opinor, contextu consecutioneque verborum: quia enim dixerat paulò Christus ante: *Si peccaverit in te frater tuus, et nunc dicit: Quæcumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in celo, et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in celo,* putaverunt hæc verba ad eos solos contra quos peccatum est, pertinere, quasi sententiâ sit: *Si illis injuriam remiseritis, Deus etiam remittet; si non remiseritis, non remittet.* Eiusdem errorem Calvinistarum interpretes hausisse non contenti majore auxerunt errore, quasi nullam Christus apostolis potestatem, ac ne Petro quidem ipsi dederit, quam non omnibus Christianis concesserit. Sic quidam eorum qui apud eos doctissimi habeantur, in hunc locum scribunt. Veteres illi auctores, etsi in interpretatione hujus loci magis allegoricè quàm propriè locuti sunt, quasi unusquisque possit alteri, dum illi parci, peccata solvere, tamen apostolis singularem propriè ligandi atque solvendi potestatem datam fuisse non negaverunt, sed docuerunt. Faciè error uterque refutatur; perspicuum enim est Christum eum contra quem peccatum est, testes et Ecclesiam distinguere, et soli Ecclesie dicere: *Quæcumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in celo;* Deinde cum dicit: *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus,* quis non videt Ecclesiam ab eo qui ad Ecclesiam peccatorem detulit, distingui, sensumque esse: *Si Ecclesie liganti non obedierit, sit tibi, contra quem peccavit, quique eum detulisti, tanquam ethnicus et publicanus?* alius ergo est, qui injuriam accipit, alius qui ligat et solvit. Illa major questio, an de solâ externâ, et, ut ita dicam, politicâ Ecclesie potestate liceat agitur, ut quidam, nescio an satis catholici, videntur existimare. Dubium non est quin et de externâ et de internâ ligandi potestate Christus loquatur, cum dicit: *Quæcumque alligaveritis super terram erunt ligata et in celo; et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in celo, id est, apud Deum;* quod enim apud Deum ligatur et solvitur, non solum extrinsecus et hominum opinione, sed etiam intrinsecus et reverè ligatur et solvitur. Adde quòd, qui aliter interpretantur, Christi consilium non intelligunt; voluit enim Ecclesie tribunal ultimum esse, ad quod esset peccatorum, cum aliud non esset emendationis remedium, defendendi. Ideòque summam illi tribuit potestatem;

tertiis in foro conscientie absolvendo, aut retinendo peccata, seu in foro exteriori per excommunicationem, soluta sint, aut ligata in celo.

summam autem non tribuisset, si majorem illi non dedisset quam omnis respublica jure suo habet, ut homines perniciosos mittat in exilium, quod in Ecclesia est excommunicare. Quid autem sit ligare et solvere, et quomodo hinc confessionis preceptum necessarium colligatur, c. 16, 19, exposuimus. Illinc, quae hic desiderabuntur, petenda erunt. Poterit aliquis obijcere ex hoc loco colligi, aut non agi hic nisi de externâ excommunicandi potestate, non autem de potestate absolvendi in sacramento Pœnitentiæ; aut, si de sacramento Pœnitentiæ agitur, aliud è contrario sequi, neminem posse, qui sacerdos non sit, excommunicare; quod Ecclesie usu falsum esse convincitur. — Respondeo propriè de sacramento Pœnitentiæ Christum agere, et excommunicandi potestatem partem esse potestatis per sacramentum Pœnitentiæ ligandi atque solvendi. Nam quisquis auditum poenitentem non absolvit, privatum quodammodo excommunicat, quia sacramentorum perceptionem eum privat, quamvis quia excommunicatio secreta est, excommunicatio vocari non solet. Qui autem, cum sacerdotes non sint, excommunicant, aliâ id ratione faciunt, nempe quia superiores sunt, et ecclesiasticam habent jurisdictionem, publicum peccatorem et Sacramentorum participatione et Ecclesie suffragis privant. Itaque communi usu excommunicatio vocatur.

VERS. 19. — **ITERUM DICO VOBIS.** Non videntur primâ specie hene hæc verba cum superioribus coherere. Hilari, Chrysost., Hieronymus, Euthymius et Theophylactus eò pertinere putant, ut Christus concordiam de qua loqui ceperat cum dixit: *Si peccaverit in te frater tuus, corripue eum inter te et ipsum, magis commendare, dicens tantum valere concordiam, ut quotiescumque duo ad aliquid à Deo petendum conspiravissent, obtenturi essent. Potius existimo Christum à minori ad majus argumentari voluisse: Si quidquid duo petierint, Deus illis concedit, quanto magis Ecclesie judicium ratum habebit; quod et D. Gregorius, lib. 7 Registri, epist. 110, videtur indicasse. Atque hoc est quod dicit: *Iterum dico vobis, quasi dicat: Non solum quæcumque ligaveritis super terram erunt ligata et in celo, sed, quod amplius est, etiam vobis promitto, fore ut quidquid duo de vobis communi consensu petierint, consequantur. At non agebatur de oratione, dicit aliquis, sed de ligandi solvendi potestate; quorsum ergo de oratione subjecti: Si duo ex vobis consenserint super terram de omni re, quæcumque petierint, fiet illis à Patre meo? Respondeo, propterea id subijcisse, ut ostenderet fore ut Deus nunquam eos in judicando, id est, in ligando atque solvendo errare pateretur, si suo nomine judicarent, quia quidquid suo nomine à Patre petierint, fiet illis, sicut Joan. 14, 13, et 16, 23: Amen, amen dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Sunt qui putant propterea Chri-**

VERS. 19. — **ITERUM DICO VOBIS**, etc.; non solum id vobis promitto, sed, quod amplius est, id quoque efficiam, ut quidquid per me et propter me petieritis,

stum de oratione hæc addidisse, quia intelligebat apostolos, et quicumque ligandi et solvendi haberent potestatem, nunquam eâ nisi præmissâ oratione usuros esse, quâ oratione peterent, ut Deus sibi gratiam daret rectè justèque judicandi. Quod mihi non displicet.

SI DUO EX VOBIS. Hæc verba miris modis exposita sunt. Origenes, tract. in Mattheum, 6, ad virum et uxorem refert, qui, ut ait D. Paul. 1 Cor. 7, 5, si ab usu conjugii orationis causâ abstinere consenserint, quidquid petierint, impetrabunt. Alii ad animam et corpus, ut eodem loco idem Origenes, et Athanasius, questione 61, et Ambros., de Institutione virginis, c. 2, et in caput 14 Lucæ, Hieron., Beda, et Theophylactus in Commentariis, quasi quidquid sine ullo malo affectu, id est, carne adversus spiritum non repugnante, facile sint consecuturi; sed hoc ipse Hieronymus allegoricum esse fatetur. Alii referunt ad solos apostolos, ut Chrysost. et Euthym. Alii ad reprehensum et reprehendentem, ut Anastasius, quest. 74; alii ad omnes Christianos, quia sequitur: *Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum*, quia generalis videtur esse sententia.

SUPER TERRAM: propterea addidit, *super terram*, ut celo terram opponeret, significaretque eos, quamvis in terrâ essent, longèquæ à celo distarent, ibi tamen, cum orarent, exaudiendi esse, quemadmodum similem sententiam, c. 16, 19, explicavimus.

DE OMNI RE. Etiam generaliter, et universè loquitur, non ad eò generaliter intelligenda sententia est, ut existimemus fore ut quidquid petierimus sive bonum, sive malum, sive honestum, sive inhonestum, sinus impetraturi. Ponit enim tanquam rem certam, quod et apud viros bonos, quasi nature lege positum est, non nisi honesta petenda esse; quod autem dicit *de omni re*, non id eò dicit ut bona et mala; sed, ut parva, et magna; ut facilia et difficilia comprehendat. Cur autem non semper, quod petimus, obtineamus, et quibus conditionibus hujusmodi promissiones intelligendæ sint, c. 7, 7, docuimus.

VERS. 20. — **UBI ENIM SUNT DUO VEL TRES CONGREGATI IN NOMINE MEO.** Confirmatio est aut superioris versûs, quâ rationem reddit, cur, quidquid duo consentientes petierint, impetraturi sint, quia ipse nimis in medio eorum est, et quasi ipsorum ore pro illis loquitur: aut versûs 18, quâ probat fore ut quidquid ligaverint super terram, sit ligatum et in celo, et quidquid solverint super terram, sit solutum et in celo, quia ipse in medio eorum est pro illis ligans, aut solvens. Hilarii, Chrysostomi et Theophylacti interpretatio coacta est, quia congregari nihil aliud esse putant, quam, quod paulo ante dixit, consentire, id est, amicitia propter Christum conjugii. Cum enim Christus dicat *ibi sum in medio eorum*, perspicuum est eum de cœtu, et concessu agere, in quo se tanquam iudicem medium sedere significat. Alludi autem, ut opinor, ad Judæorum consuetudinem fiat vobis, cum ea petieritis quæ ad salutem spectant, idque meo nomine.

nem, qui in congregationibus, id est, synagogis iudicium exercebant. Difficilis dictu est, quid sit in nomine Christi congregari. Alii enim in nomine Christi, id est, propter Christum interpretantur, ita ut qui congregantur, nihil aliud quam Christum et gloriam ejus querant, ut Chrysostom. et Euthym. Alii invocato nomine Christi, quod et videtur melius convenire, quòd de oratione agebatur. Hæretici verbo Dei omnia metuntur, cum omnia contra verbum Dei dicant: In nomine, inquit, Christi congregari, est secundum verbum Dei ad decernendum aliquid ex solis Scripturis convenire. Sed iste verbi Dei jactationes jam nos movere desierunt, scientes idem dicere omnes hæreticos consuevisse. Mihi accommodatè ad id, de quo agitur, et ad consuetudinem locutionis, nomine Christi congregari nihil aliud videtur esse, quam ejus auctoritate, ejusque personam gerentes convenire, sicut D. Paul., 1 ad Cor. 5, 4, dicit se in nomine Christi, id est, Christi auctoritate, atque virtute, ut statim declarat, Corinthium illum Satanae tradidisse; et sicut apostolos legitimus in nomine Christi baptizasse, et miracula fecisse. Itaque cum ii, qui auctoritatem in Ecclesia judicandi habent, ad judicandum conveniunt, eo ipso in nomine Christi dicuntur convenire. Neque necesse est ut nihil aliud quam Christum querant; quotus enim quisque id faceret? Præterquam quòd nunquam constare posset, utrum, qui congregati essent, in nomine Christi convenissent. Quis enim præter Deum hominum cognoscit voluntates? Quod autem hæretici ex eo judicandum esse dicunt, utrum in nomine Christi convenierint, si nihil nisi ex verbo Dei constituerint, perverso faciunt iudicio. Non enim, quia nihil nisi ex verbo Dei decernunt, in nomine Christi conveniunt; sed quia in nomine Christi conveniunt, nihil nisi ex verbo Dei possunt decernere. Prius enim in nomine Christi conveniunt, quam aliquid decernant. Et qui in nomine Christi conveniunt, possunt aliquando ex verbo Dei omnia decernere. Itaque incertam nobis hæresim, et fallacem regulam tradunt, quæ si vera esset, nunquam scribi posset, an aliquod concilium in nomine Christi convenisset. Nam ad examinandum, utrum aliquid non ex verbo Dei decrevisset, alio concilio opus esset; et ad examinandum an illud alterum aliquid dixisset præter verbum Dei, rursus opus altero: sic nusquam fides nostra gradum figeret.

IBI SUM IN MEDIO EORUM. Quod Origenes, Chrysost. et Euthym. annotant non dixisse Christum *ibi, ero*; sed, *ibi sum*, ut ostenderet se jam esse præsentem, haud scio, quam probabile. Illud potius explicandum, quid sit *Christus esse in medio eorum*. Hilarii ita videtur exponere, quasi nihil aliud sit, quam in illis per gratiam habitare. Sed isto modo in omnibus justis est, quamvis congregati non sint: Christum verò aliter se in medio congregatorum, quam in medio aliorum, qui congregati non sunt, esse significat. Alii interpretatur esse in medio eorum, id est, pro illis petere, pro illis orare. Ego non solum auxilium, sed etiam auctoritatem significari arbitror, quasi

dicat, ego in medio eorum, tanquam supremus iudex sedeo, eorum sententiam confirmans, quam in meo nomine pronuntiant, sicut David dixit Psal. 81, 1: *Deus stetit in synagoga deorum*, id est, iudicium, in medio autem deos diducit. Solec hoc testimonium ad probandam Conciliorum auctoritatem adduci, quod non hæretici modo, sed nonnulli etiam Catholici fieri posse negant, quia et de oratione, non de decernendi potestate; et de duorum, vel trium, non de justis concilii congregatione agebatur. Ili licet ingeniosi homines sunt, sentire tamen vim argumenti non videntur, quod à minori ad majus inde deducitur. Si enim, cum duo vel tres ecclesiastici iudices in nomine Christi ad judicandum de re aliquando non magnâ conveniunt, Christus affirmat se in medio eorum esse, quomodo non erit, cum non duo, vel tres non de re parvâ, sed de fide, de religione, de hominum salute, de totius Ecclesie gubernatione omnes Ecclesie iudices, id est, episcopi conveniant? Ut D. Gregorius, lib. 7 Registri, c. 110, argumentatur. Objiciet aliquis, ergo et provincialium, ut vocantur, conciliorum ex hoc loco eodem modo, atque generalium prebatur auctoritas. Nam et in illis non duo, vel tres, sed multi episcopi congregantur. Concedo id ita esse, modo provincialia concilia in Christi nomine conveniunt: tunc autem in ejus nomine congregantur, cum ejus auctoritate conveniunt: tunc ejus auctoritate conveniunt, cum Romani Pontificis ejus vicarii auctoritate convocantur et confirmantur, sine quâ, quia congregari non possunt, nec Christi nomine convenire possunt, id eò non negamus, cum in Christi nomine non conveniunt, errare posse.

VERS. 21. — **TUNC ACCEDENS PETRUS.** Quid Petrum moverit, ut hæc Christo questionem proponeret, non satis apparet. Hieron. occasionem fuisse putat, quòd Christus dixisset, versu 15: *Si peccaverit in te frater tuus, vade, corripue eum inter te, et ipsum; merito enim dubitasse Petrum, quoties peccanti contra se fratri injuriam remittere oporteret. At Christus non de injurie remissione; sed de fraternâ correptione locutus fuerat. Chrysost. et Euthym. existimant Petrum, quasi gloriabundum, et misericordie opinionem capturum hoc interrogasse: putasse enim se magni aliquid dicere, quòd septies peccanti fratri vel dubitando esse diceret remittendum. Mihi ex verbis Christi Lucæ 17, 4, occasione interrogationis videtur accepisse, et si septies, inquit, in die peccaverit in te, et septies in die conversus fuerit ad te dicens, penitet me, dimitte illi. Nam hæc verba quamvis Math. silentio præterierit, credibile tamen est tunc dixisse Christum, cum dixit: Si peccaverit in te frater tuus, corripue illum inter te et ipsum; hæc enim cum illis Lucas copulavit. Quamquam D. Augustinus alio tempore ea, quæ Lucas narrat, dicta fuisse putat, 2 lib. de Consensu evangelistarum, c. 61, sed præstat credere evangelistam alio loco, et alio ordine narrasse, quam Christum alio tenore dixisse.*

USQUE SEPTIES. Quod Christus infinitè dixerat, Petrus definitè intellexit. Septies enim, id est, quoties

scumque peccavisset, fratri offensionem esse remittendam Christum significaverat. Nam septenarius numerum pro infinito, atque incerto poni solere notum est. Proverbiis 24, 16: *Septies in die cadet justus, et resurgit, id est, quotiescumque ceciderit, resurgit, quia Dominus eum non deseret.*

VERS. 23. — *NON DICO TIBI USQUE SEPTIES, SED USQUE SEPTUAGIES SEPTIES.* Numerum infinitum in denarium conversum, et per eundem multiplicatum magis infinitum reddidit. Quamquam reipsa idem est, usque septies, et usque septuagies septies, cum uterque numerus negotiationem, id est, innumerabilitatem significet, quemadmodum si diceret: Non solum dico tibi, ut innumerabilibus vicibus nimirum fratri remittas: sed etiam innumerabiliter innumerabilibus. In quam sententiam Chrysostomus et Euthymius interpretantur. Quemadmodum Genesis 4, 24: Deus dixit: *Septuplum ultio dabitur de Cain, de Lamech vero septuagies septies, ad quem locum indicat Hilarius hic Christum alluisse, ut quemadmodum pena, ita et venia in infinitum extenderetur, quia ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia, Rom. 5, 20, Id, ut Hieronymus et Beda annotaverunt, de fratre septuagies septies contra nos eodem die peccante intelligendum est, quod perspicuum est ex Luca: Si, inquit, septies in die peccaverit in te, et septies conversus fuerit dicens, ponite me, dimitte illi. Quia sententia non docent sacerdotem absolutionem sepe peccantibus temere dare, sed docentur offensi semper ad ignoscendum parati esse. Illud videtur habere difficultatem, quomodo Christus apud Lucam dicat: Si conversus fuerit, dimitte illi, quasi significet non debere nimirum remittere, nisi prius eum, qui nos offendit, penituerit. Quod omni Scripturæ prorsus contrarium est: certissima enim est regula: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris; et: Si non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra, supra c. 6, 12, 15.* Quod quidam nobilissimus hæreticorum interpres respondet, duobus modis nos offensas remittere, ut ignoscendo, aut de eo, qui nos offendit, bonam habendo existimationem, novum commentum est. Nam bonam opinionem habere idem esse, quod injuriam remittere, quis unquam cogitavit? Duobus ergo modis injuriam remittimus, et dum ei, à quo sumus offensi, non malè volumus, quod semper, etiamsi eum non poeniteat, facere debemus, ut Deus nobis nostra debita dimittat: aut dum eum non accusamus. Nam non accusare, non deferre, non puniendum curare, parcere est. Atque hoc modo intelligendum est quod Christus significat, non debere nos peccanti fratri parcere, nisi eum prius poeniteat. Hoc enim agebat, ut diceret, non esse fratrem ad Ecclesiam deferendum, nisi si prius*

VERS. 23. — *SEPTUAGIES SEPTIES*, numerus finitus pro infinito: quoties peccaverit, nullum enim in offensus fratrum venie terminum preliigi oportere docet, et confirmat parabola regis, cui servus debebat 10,000 talenta, seu maximum pecunie vim, quæcumque illa sit. Quo quidem hominem designat qui innumeris peccatis Deum offendit, quique conservo suo debitum

privatum, deinde coram duobus, vel tribus testibus admittit, obstinatus in peccato perseverasset.

VERS. 25. — *IDEO.* Politi dicendum fuisse videtur, quia, quam idè: sed aut dicitur ponitur èti, id est, propterea, pro, quia; sicut aliquando apud Hebræos 177 pro 12, aut est subintelligendum idè hæc dici, quia simile est regnum colorum homini regi: aut, idè dico vobis simile esse regnum colorum homini regi, id est, regi eisdem, quem hebraismus multis jam locis adnotavimus. Quod autem dicit simile esse regnum colorum homini regi, perinde est, ac si diceret idem in regno colorum accidere, atque si aliquis rex rationem cum servis suis ponere crepisset, quemadmodum c. 14, 16, exposuimus: nec enim regnum colorum, id est, Ecclesia: sed qui regi colorum dominus est, regi comparatur. Quid sibi tota velit parabola, ex versu 35 colligitur, nempe Deum nobis peccata non esse remissurum, nisi nos fratribus offensas remittamus: cum potius nos illis, quam nobis Deum remittere æquum sit; nam nos homines sumus similes illis; ille Deus dissimilis nobis, peccata contra Deum nostra, et innumerabilia, et infinitè gravia; peccata contra nos fratrum et pauca, et plerumque levia. Sunt autem in hæc parabola, ut in omnibus alijs, quemadmodum sæpè monuimus, quedam necessaria, et tanquam propriè parabole partes: quedam, quasi emblemata, et ad ornatum parabole, et explicationem adjecta. Necessariè igitur hujus parabole partes sunt rex, duo servi, alter, cui dominus delitum dimisit; alter, cui alius servus dimittere delitum noluit: deinde debitum decem millium talentorum, quod alter servus regi debebat, et debitum centum denariorum, quod alter servus debebat alteri. Emblemata autem sunt, primum, quod versu 25 dicitur regem jussisse uxorem, et liberos ejus, qui decem millia talenta debebat, venundari; hoc enim non est ita ad rem, de qua agitur, accommodandum, quasi significet fore, ut uxor propter maritum, liberi propter patrem condemnentur; sed ad ad ornatum hęc sunt, aut eò tantum valent, ut gravissima poena significetur, qualis est ea, quæ secundum leges civiles non solum is, qui peccavit; sed ejus etiam uxor, et liberi condemnantur: quod et apud Hebræos usitatum fuisse ex 4 Regum 4, 1, manifestum. Emblemata etiam est, quod versu 34, dicitur, *videntes autem conservi, qui fiebant, contristati sunt valdè, et venerunt, et narraverunt domino suo.* Non enim significatur sanctos, id est, servos Dei eos accusare, qui fratribus suis injurias non remittunt; sed idè additum est, quia ita inter homines fieri solet, ut alii servi alios apud dominum accusent.

VERS. 24. — *DECEN MILLIA TALENTA.* Talentorum varia fuisse genera nemo nescit. Christum de eo loqui credibile est, quod apud Judæos erat usitatum, noluit dimittere. Sed usque; non quòd redeant dimissa peccata, sed duris ille punietur ob male merentem animum, æternus dabit poenam ob inhumanitatem. Hoc ad eos inprimis spectat qui mortui proximi veniam petunt, sed ubi convalescent tamen benefici immemores incognita morte opprimuntur.

quodque sexcentos aureos nummos valuisse creditur; ut diligentes harum rerum scriptores tradiderunt. Itaque decem millia talentorum summam sexagies centum millium aureorum nostrorum efficiunt. Nihil refert verum talenti pretium ad justum æstimare; illud refert, ut intelligamus ingentem hoc loco pecunie summam significari. Ingens autem erit summa, si vel minimo pretio talentum æstimetur.

VERS. 28. — *CENTUM DENARIOS.* Denarium in veteri Testamento non legimus; fuisse tamen monetam apud Judæos post Babylonicum exilium, quæ 177 denarius sumpto ex Latinis nomine vocaretur, Chaldeus Papphrastes, 4 Regum 3, 5, et Elias Thesbit, anctores sunt. Alii Hebræi tradunt alium apud eos aureum, alium argenteum fuisse denarium. Argenteum, qui probabilissimè loquuntur, sex obolos habuisse dicunt Atticos, id est, quinque Gallicos solidos, aut regale unum Hispanicum; hoc enim rectè convenit cum eo quod c. 20, 2, dicitur, convenisse patrifamilias cum operarijs ex denario, ut in vinea suâ laborarent. Itaque centum denarii paulo plus, quam octo auros nostros efficiebant, quæ minima erat summa, ut propterea servus ditiores suum suffocaret. Quidquid

CAPUT XIX.

1. Et factum est cum consummasset Jesus sermones istos, migravit à Galilæa, et venit in fines Judææ trans Jordanem.
2. Et secute sunt eum turbe multe, et curavit eos ibi.
3. Et accesserunt ad eum pharisæi, tentantes eum, et dicentes: Si licet homini dimittere uxorem suam, quæcumque ex causâ?
4. Qui respondens, ait eis: Non legis quia qui fecit hominem ab initio, masculum et feminam fecit eos? et dixit:
5. Propter hoc dimittet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suæ, et erunt duo in carne una.
6. Itaque jam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet.
7. Dicunt illi: Quid ergo Moyses mandavit dare libellum repudiij, et dimittere?
8. Ait illis: Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras: ab initio autem non fuit sic.
9. Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, moechatur: et qui dimissam duxerit, moechatur.
10. Dicunt ei discipuli ejus: Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere.
11. Qui dixit illis: Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datur est;
12. Sunt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt, et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus: et sunt eunuchi, qui seipso castraverunt propter regnum colorum. Qui potest capere, capiat.
13. Tunc oblatis sunt ei parvuli, ut manus eis im-

denarius valerit, illud certum valdè exiguum debitum significari.

VERS. 34. — *QUOTIES REBBERET*, id est, semper, ut Chrysostomus, Euthymius et Theophylactus interpretantur: non enim significatur fore ut qui damnati sunt penas aliquando persolvant, et quasi reddito debito liberentur, qui Origenistarum error fuit; sed fore ut nunquam liberentur, nisi penas persolvant, quas, quia persolvere nunquam poterunt, nunquam liberabuntur. Nec significatur Deum remissa jam peccata propter sequens peccatum in questionem revocare atque punire; sed hoc tantum, quod Christus agebat. Deum his qui fratribus suis peccata non remisissent, peccata non remissurum. Quamquam, quod optimus theologus D. Thomas dixit, remissa peccata novo peccato superveniente propter ingratitude quodammodo puniri, verum est; non quid jam remissa puniantur, sed quòd, si remissa non essent, sequens peccatum minus graviter puniretur, quia minus fuisset ingratus is cui prius peccata remissa non essent, si aliud peccatum addidisset.

VERS. 34. — *TRADIDIT EUM TORTORIBUS*, ut eas subibat penas, quibus obnoxii erant qui creditores fraudaverant.

CHAPITRE XIX.

1. Jésus ayant achevé ces discours, partit de Galilée, et vint aux confins de la Judée, au-delà du Jourdain.
2. Et de grandes troupes le suivirent; et il guérit les malades au même lieu.
3. Et les pharisiens vinrent à lui, pour le tenter, et ils lui dirent: Est-il permis à un homme de renvoyer sa femme pour quelque cause que ce soit?
4. Il leur répondit: N'avez-vous point lu que celui qui créa l'homme au commencement, créa un homme et une femme, et qu'il dit:
5. Pour cette raison, l'homme quittera son père et sa mère, et il demeurera attaché à sa femme; et ils ne seront plus tous deux qu'une même chair?
6. Ainsi ils ne sont plus deux, mais une seule chair. Que l'homme donc ne separe point ce que Dieu a uni.
7. Ils lui dirent: Pourquoi donc Moïse a-t-il ordonné de donner à sa femme un acte de répudiation, et de la renvoyer?
8. Il leur répondit: C'est à cause de la dureté de votre cœur, que Moïse vous a permis de renvoyer vos femmes; mais cela n'a pas été ainsi dès le commencement.
9. Aussi je vous déclare que quiconque renvoie sa femme, si ce n'est pour cause d'incouduite, et en épouse une autre, commet un adultère; et que celui qui épouse celle qu'un autre a renvoyée, commet un adultère.
10. Ses disciples lui dirent: Si la condition d'un homme est telle à l'égard de sa femme, il n'est pas avantageux de se marier.
11. Il leur dit: Tous n'entendent pas cette parole, mais ceux à qui il a été donné.
12. Car il y a de deux eunuchs qui sont nés tels dès le ventre de leur mère; et il y en a qui ont été faits eunuchs par les hommes; et il y en a qui se sont rendus eunuchs eux-mêmes pour gagner le royaume des cieux. Qui peut comprendre ceci, le comprend.
13. Alors on lui présenta de petits enfants, afin